

Andra verbformer

Utöver tempusformerna som redovisats ovan finns det ett antal andra verbformer som används för olika syften. Vanligast av dessa är *imperativ*, *konjunktiv* och *passivum*. På tjeckiska finns dessutom speciella former för *gerundium*, dessa används dock endast mycket sällan i modern tjeckiska men kan förekomma i litteraturen.

Imperativ – former för uppmaning

Imperativ används för *förmå*, *beordra* eller *uppmana* någon att göra något, t ex *spring!*, *lyssna!* eller *ät!* Oftast följs de av utropstecken för att understryka att det handlar om ett snart eller resolut uppfordrande.

På svenska används imperativformen i huvudsak en uppmaning till någon i andra person singular och mer sällan plural. I tjeckiskan finns en form för personer man säger *du* till och en form för personer man tilltalar med *ni*. Dessutom finns en form för första person plural, detta motsvarar en svensk konstruktion med *låt oss*.

Jez!	(andra person sg.)	Ät!
Jezte!	(andra person pl.)	Var god och ät.
Jezme!	(första person pl.)	Låt oss äta!

Formen *jez* används alltså när man tilltalar personer man är du med. Formen *jezte* används när man tilltalar flera personer eller en person som man är ni med. Den tredje formen *jezme* är i allmänhet inte så vanligt förekommande och formas för alla verb likadant som formen *jezte* med enda skillnad att ändelsen *-te* ersätts av *-me*.

infinitiv	imperativ		
	2:a person sg.	2:a person pl.	1:a person pl.
mluvit (tala)	mluv	mluvte	mluvme
děkovat (tacka)	děkuj	děkujte	děkujme
vysvětlit (förklara)	vysvětlí	vysvětlete	vysvětleme
zamknout (läsa)	zamkni	zamkněte	zamkněme
psát (skriva)	piš	pište	pišme

Eftersom konstruktioner med *låt oss* inte är så vanliga och formen bildas på samma sätt som den vanliga pluralformen för imperativ med enda skillnaden att *-te* ersätts av *-me* så kommer inte dessa former tas upp vidare i exempen.

Bildande av imperativ

Imperativstammen bildas oftast med utgång från formen i tredje person plural. Med formen i tredje person plural avses här i

imperativavsnittet *presensformen* för *imperfektiva verb* respektive *futurumformen* för *perfektiva verb* i tredje person plural.*

För verb som slutar på *-at* och *-ovat* gäller dock att imperativstammen är infinitivstammen plus *-ej* och *-uj* respektive. Pluralformerna bildas genom tillägg av *-te* och *-me* såsom för *jez!* ovan. Även några få verb som slutar på *-át* har imperativändelsen *-ej*.

infinitiv	stam	imperativ
dělat (göra)	děl	dělej, dělejte (gör!)
děkovat (tacka)	děk	děkuj, děkujte (tacka!)
cestovat (resa)	cest	cestuj, cestujte (res!)
dát (ge)	d	dej, dejte (ge!)

Även de verb med infinitivändelse *-ět* och *-ít* som har de längre ändelserna *-ějí* och *-ejí* i tredje person plural bildas på ett liknande sätt. Imperativformerna bildas då genom att ta formen i tredje person plural och avlägsna *-í* så att man får infinitivstammen plus *-ěj* eller *-ej*.

infinitiv	form i 3:e pers. pl.	imperativ
rozumět	rozumějí (de förstår)	rozuměj, rozumějte (förstå!)
pouštět	pouštějí (de släpper)	pouštěj, pouštějte (släpp!)
krájet	krájějí (de skivar)	krájej, krájejte (skiva!)

Notera att även om formen med bara *-í* är möjlig i tredje person plural, som för t ex *pouštět* (släppa) och *krájet* (skiva), så måste den längre formen *-ějí* eller *-ejí* användas när man skapar imperativ.

För verb vars infinitivform slutar på *-out* eller *-ít*, samt de verb som slutar på *-ět* och *-et* men enbart kan ha den kortare formen med *-í* (utan föregående *-ej-* eller *-ěj-*) i tredje person plural, så skapas imperativ utifrån formen i tredje person plural.

infinitiv	form i 3:e pers. pl.	imperativ
ukout (smida)	ukujou (de smider)	ukuj, ukujte (smid!)
mluvit (tala)	mluví (de talar)	mluv, mluvte (tala!)

Då formen i tredje person plural slutar på *t*, *d* eller *n* så ersätts dessa med *t'*, *d'* eller *n'* respektive för dessa verb.

infinitiv	form i 3:e pers. pl.	imperativ
sunout (förflytta)	sunou (de förflyttar)	suň, suňte (förflytta!)
sedět (sitta)	sedí (de sitter)	sed', sed'te (sitt!)
prominout (ursäkta)	prominou (de ursäktar)	promiň, promiňte (ursäkta!)
vrátit (återlämna)	vrátí (de återlämnar)	vrat', vrat'te (återlämna!)

* Det hela är enklare än det låter. Man utgår helt enkelt ifrån böjningen i tredje person plural i presens vid imperfektiva verb. Eftersom perfektiva verb inte har någon presensform så utgår man istället från futurumformen för samma person. Det finns alltså aldrig något tvivel om vilken form som man ska välja – futurum eller presens – då det endast finns en form som böjs i tredje person plural.

Dessutom ersätts lång vokal med kort om imperativstammen är enstavig för de flesta av verb av denna typ. Även för en del verb med en enstavig huvudstam med en särskild grundbetydelse som exempelvis *-stoupit* även de får kort vokal i imperativ.

<i>infinitiv</i>	<i>imperativstam</i>	<i>imperativformer</i>
vrátit (återlämna)	vrat'	vrat', vrat'te (återlämna!)
koupit (köpa)	kup	kup, kupte (köp!)
vystoupit (kliv av)	vystup	vystup, vystupte (kliv av!)

Om imperativstammen slutar på *mer än en konsonant* så får imperativformen i singular dessutom ett *i* som ändelse och för formerna i plural skjuts ett *ě* in (alternativt *e* om stavningsreglerna kräver det, se stavningsreglerna i Uttalsguiden).

<i>infinitiv</i>	<i>imperativstam</i>	<i>imperativ</i>
zamknout (låsa)	zamkn	zamkni, zamkněte (lås!)
myslet (tro)	mysl	mysli, myslete (tro!)
vysvětlit (förklara)	vysvětł	vysvětli, vysvětlete (förklara!)

Tänk på att konsonanterna *r* och *l* på tjeckiska ibland kan fungera som vokaler och i dessa fall så tillkommer inget extra *i* eller *ě*.

<i>infinitiv</i>	<i>imperativ</i>
mlčet (tiga)	mlč, mlčte (tig!)
vrčet (morra)	vrč, vrčte (morra!)
strčit (stöta)	strč, strčte (stöt!)

Även för verb med mer ovanliga ändelser i infinitiv, som de som slutar på *-át, -ít, -ýt, -st* och *-ct*, gäller oftast att imperativformen skapas utifrån stammen som används i tredje person plural.

<i>infinitiv</i>	<i>form i 3:e pers. pl.</i>	<i>imperativformer</i>
brát	berou (de tar)	ber, berte (ta!)
pít	pijou (de dricker)	pij, pijte (drick!)
říct	řeknou (de säger)	řekni, řekněte, (säg!)
číst	čtou (de läser)	čti, čtěte (läs!)
vzít	vezmou (de ska ta)	vezmi, vezměte (ta!)

Dessutom gäller även för dessa ofta att *t, d* eller *n* som sista bokstav i stammen ersätts med *ť, d'* eller *ň* respektive samt att vokalen bli kort om stammen är enstavig.

<i>infinitiv</i>	<i>form i 3:e pers. pl.</i>	<i>imperativformer</i>
hnát	ženou (de jagar)	žeň, žeňte (jaga!)
psát	píšou (de skriver)	piš, pište (skriv!)

Verb som har det ovanliga böjningsmönstret i presens med *-ědí* eller *-edí* i tredje person plural så växlas *-d* till *-z*.

<i>infinitiv</i>	<i>form i 3:e pers. pl.</i>	<i>imperativformer</i>
vědět	vědí (de vet)	věz, vězte (vet!)
jíst	jedí (de äter)	jez, jezte (ät!)

odpovědět odpovědí (de svarar) opověz, odpovězte (svara!)

Tänk särskilt på att om det finns några oregelbundenheter i grundverbets imperativform så gäller dessa även för avledningar och sammansättningar av verbet.

<i>infinitiv</i>	<i>grundform</i>	<i>imperativstam</i>	<i>imperativformer</i>
napsat	-psát	napiš	napiš, napište, napišme
zústat	-stát	zústaň	zústaň, zústaňte, zústaňme
napstoupit	-stoupit	nastup	nastup, nastupte, nastupme

Verb med oregelbundna imperfektivformer

Det finns några få verb som har helt oregelbundna former. Det handlar oftast om ett fåtal verb som även annars är oregelbundna.

<i>infinitiv</i>	<i>imperativstam</i>	<i>imperativformer</i>
mít (ha)	měj (ha!)	měj, mějte, mějme
stát (stå)	stůj (stanna!)	stůj, stůjte, stůjme
být (vara)	buď (var!)	buď, buďte, buďme
vidět (se)	viz (se!)	viz, vizte, vizme
mocť (kunna)	moz (kan!)	moz, mozte, mozme

Formen *moz* är förstås något osannolik men förekommer ibland som stam i olika andra verb, t.ex. *pomoz (hjälp)*. Notera dock att vid ett rop på hjälp i en nödsituation ropar man *pomoc (hjälp)* och använder alltså inte imperativ. Imperativformen *stůj* kan betyda såväl *stå* som *stanna*.

I vanlig ordning så avviker även rörelseverben *jít* och *jet* från den vanliga imperativböjningen.

<i>infinitiv</i>	<i>imperativstam</i>	<i>imperativ</i>
jít (gå)	jď	jdi, jděte (gå!)
jet (åka)	jeď	jed', jed'te (åk!)

Särskilt vid oregelbundna verb så bör man särskilt tänka på att verb som bygger på samma grundverb även de har oregelbunden böjning.

<i>infinitiv</i>	<i>grundverb</i>	<i>imperativstam</i>	<i>imperativformer</i>
přijít (komma)	jít	přijď	přijdi, přijděte (kom!)
přejet (åka över)	jeď	přejeď	přejeď, přejeďte (åk över!)
dostát (stå för)	stát	dostůj	dostůj, dostůjte (stå för!)
dobýt (uppnå)	být	dobuď	dobuď, dobuďte (uppnå)

Märk här att grundverbet är avgörande för böjningen. Exempelvis har *dostat* (med grundverbet *-stát*) imperativformen *dostaň* till skillnad från *dostát* (med grundverbet *stát*) som har imperativformen *dostůj*.

Användning av imperativ

För reflexiva verb gäller att reflexiva pronomen måste sättas ut även när man använder imperativ.

Zeptej se! Fråga! Vrat' se! Återkom!

När man skapar negerade former i imperativ så används prefixet *ne* precis som i övrigt som motsvarighet till det svenska ordet *inte*. Däremot används sällan perfektiva verb i dessa fall. Om ett imperfektivt verb finns med motsvarande betydelse så används detta då det är fråga om negering. Detta kan ses som en slags motsvarighet till fraser i svenskan som "hålla inte på att ...", "sluta hålla på att ..." eller "sluta upp med att ..." eftersom tjeckiska imperfektiva verb uttrycker ett ihållande eller återupprepande av handlingar.

Počkej na mě! Vänta på mig!
Nečekej na mě! Vänta inte på mig!

Särskilt märks detta för verben *jít* och *jet*. Eftersom de är rörelseverb och inte har några regelrätta imperativa former används istället formerna *nechod'* (gå inte) och *nejezdi* (åk inte) från verben *chodit* (bruka gå) och *jezdít* (bruka åka) vilka är de imperativa motsvarigheterna till *jít* och *jet*.

Nechod' sem! Kom inte hit!
Nechod' ještě! Gå inte redan!
Nejezdi autem! Åk inte bil!

Däremot om man vill uttrycka sig i skarp ton eller om det gäller något som inte menas generellt utan bara en enstaka gång så kan även perfektiva verb användas i uppmaningar.

Nesedni si tam! Sätt dig inte där!

Imperativen kan förstärkas med prefixet *po*. Detta är särskilt vanligt vid rörelseverben *jít* och *jet*. Dock används bara imperativstammen med prefixet *po* för verbet *jít*. De förstärkta imperativformerna för *jít* är alltså *pojď* och *pojďte*.

Pojď sem! Kom hit!!
Pojeď! Åk, åk!
Poběž! Spring, spring!
Poslyš! Lyssna!!!

Imperativ kan även uttryckas passivt med hjälp av imperativformen av *být* och de vanliga passivformerna.

Bud'te ujištěn, že ... Var försäkrad att ...

Detta är ett utdrag ur

Verbhäftet

som finns att köpa på

www.tjeckiska.se